ПСИХОЛОГІЧНІ МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОТЕРПІЛОГО: МОЖЛИВОСТІ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНО-ЕТИЧНІ МЕЖІ ЗАСТОСУВАННЯ

***Соколовська С. А.**, Київський університет інтелектуальної власності та права*

DOI: 10.53672/ej.6.2026.02.04 Check for updates

Анотація. Авторка характеризує можливості та процесуально-етичні межі застосування методів психології жертви – бесіди, спостереження, психодіагностичних методик, аналізу продуктів діяльності – психологом або судовим експертом-психологом у кримінальному провадженні. Спираючись на навчальні посібники з віктимології В. Голіни, Б. Головкіна та Н. Теслик, підручник з юридичної психології В. Шепітька й В. Коновалової, положення КПК України та Етичного кодексу психолога, вона показує, що ці методи дають змогу вивчити індивідуально-психологічні особливості, які сприяли віктимності потерпілого, оцінити його емоційний стан, виявити ознаки вторинної віктимізації та підготувати матеріали для судово-психологічної експертизи. Окремо схарактеризовано три групи обмежень: процесуальні (психологічний висновок не може підміняти правову кваліфікацію діяння чи встановлювати винуватість), етичні (принцип незавдання шкоди, особливо щодо вразливих потерпілих) та методичні (недостатня валідність частини стандартизованих тестів для використання їхніх результатів як доказів). Авторка доходить висновку, що перспективним напрямом подальших досліджень є розроблення чітких алгоритмів поєднання психологічних методів із процесуальними вимогами КПК України.

Ключові слова: психологія жертви, віктимологія, віктимність, потерпілий, кримінальне провадження, психодіагностика, етика психолога, вторинна віктимізація.

Постановка проблеми. Практична діяльність фахівця, який застосовує методи психології жертви в умовах кримінального провадження, стикається з жорсткими процесуальними та етичними межами. Участь психолога або судового експерта-психолога у розслідуванні кримінальних правопорушень вимагає чіткого розуміння інструментарію, яким він послуговується. Психологічні методи (бесіда, спостереження, психодіагностичні методики, аналіз продуктів діяльності) дозволяють дослідити емоційний стан, віктимність та індивідуально-психологічні особливості потерпілого. Проте їх застосування в юридичному контексті супроводжується ризиком виходу за межі професійної компетентності, порушення прав учасників провадження або спричинення вторинної віктимізації. Актуальність теми зумовлена необхідністю теоретичного обґрунтування меж застосування віктимологічних методів, щоб забезпечити їхню доказову цінність і водночас захистити права постраждалої особи.

Мета. Охарактеризувати можливості та процесуально-етичні обмеження методів психології жертви в умовах кримінального провадження.

Аналіз стану опрацювання питання. Українська віктимологія та юридична психологія приділяють значну увагу методологічним засадам дослідження потерпілих. Голіна і Головкін у навчальному посібнику з віктимології розглядають жертву як кримінологічну категорію та елемент механізму злочинної поведінки, що визначає специфіку збору даних про неї [1]. Теслик у своїх працях окреслює науковий статус віктимологічних понять і наголошує на необхідності розмежування наукового та прикладного інструментарію [2]. Шепітько і Коновалова в підручнику з юридичної психології звертають увагу на те, що психологічна характеристика особи та її

процесуальне становище описуються різними мовами, і фахівець має чітко усвідомлювати межі застосування психодіагностичних методів у судовому процесі [3]. Водночас питання процесуальних обмежень конкретних психологічних методів у межах чинного Кримінального процесуального кодексу України потребує подальшого системного аналізу з урахуванням положень КПК України [4].

Виклад основного матеріалу.

1. Можливості методів психології жертви

Арсенал методів психології жертви базується на загальних і спеціальних методах психологічної науки, адаптованих до умов кримінального розслідування. Основними можливостями є:

– вивчення індивідуально-психологічних особливостей особи, що сприяли підвищеній віктимності чи зумовили поведінку в криміногенній ситуації;

– оцінка емоційного стану потерпілого (зокрема наявності стану сильного душевного хвилювання, стресових розладів або наслідків психотравмувальних подій);

– виявлення ознак вторинної віктимізації та деструктивних наслідків впливу правопорушення на психіку.

Зокрема, дані, отримані за допомогою психологічних методик, використовуються для розробки рекомендацій щодо психологічного супроводу потерпілого та підготовки матеріалів для судово-психологічної експертизи.

2. Обмеження в умовах кримінального провадження

Застосування психологічних методів під час розслідування має низку суворих обмежень, зумовлених законодавством та професійною етикою:

– Процесуальні межі: жодна психологічна методика чи висновок психолога не можуть підміняти правову кваліфікацію діяння або встановлювати винуватість особи. Психолог досліджує психічний стан, але остаточну правову оцінку дає суд.

– Етичні обмеження: Етичний кодекс психолога вимагає зводити до мінімуму ризик заподіяння шкоди учасникам дослідження, а дослідження, які можуть спричинити психогенну реакцію, проводити лише з дозволу етичної комісії [5]. Особливої обережності потребує робота з потерпілим, який перебуває в гострому стані після травматичної події, а також із представниками уразливих категорій, зокрема дітьми.

– Методичні бар'єри: не всі стандартизовані психологічні тести мають достатню валідність для використання їхніх результатів як доказової бази в суді, що вимагає критичного ставлення до інтерпретації даних.

Висновки.

1. Методи психології жертви в умовах кримінального провадження виконують важливу пізнавальну та практичну функцію, дозволяючи досліджувати віктимність, емоційний стан та наслідки кримінального посягання на особистість.

2. Можливості психологічного інструментарію полягають у діагностиці індивідуальних особливостей потерпілого та визначенні глибини психотравматизації, проте вони обмежені завданнями конкретного етапу розслідування.

3. Процесуальні обмеження унеможливлюють використання психологічних висновків як замінника правової кваліфікації діяння чи встановлення істини замість суду.

4. Етичний кодекс психолога вимагає мінімізувати ризик заподіяння шкоди, що особливо важливо в роботі з уразливими категоріями потерпілих, і зобов'язує дотримуватися принципу незавдання додаткової шкоди, зокрема не допускати вторинної віктимізації [5].

5. Розробка чітких алгоритмів поєднання психологічних методів із процесуальними вимогами КПК України є перспективним напрямом подальших наукових розвідок [4].

Список використаних джерел

1. Віктимологія : навч. посіб. / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін. ; за ред. В. В. Голіни і Б. М. Головкіна. Харків : Право, 2017. 308 с. URL: http://criminology.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/09/posib_viktimologiya-2017_finaln.pdf (дата звернення: 02.09.2026).

2. Теслик Н. М. Віктимологія : навч. посіб. Суми : Сумський державний університет, 2021. 71 с. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/85998 (дата звернення: 02.09.2026).

3. Шепітько В. Ю., Коновалова В. О. Юридична психологія : підручник. 4-те вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2025. 280 с.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (дата звернення: 02.09.2026).

5. Етичний кодекс психолога : ухвалено на І Установчому з'їзді Товариства психологів України 20.12.1990, м. Київ. URL: https://upsihologa.com.ua/article/etychnyi_kodeks_psyhologa/ (дата звернення: 02.09.2026).

Psychological Methods of Examining the Victim: Possibilities and Procedural and Ethical Limits of Application

Sokolovska S. A.

Abstract. The author characterises the possibilities and the procedural and ethical limits of applying the methods of victim psychology – conversation, observation, psychodiagnostic techniques and analysis of the products of activity – by a psychologist or a forensic psychological expert in criminal proceedings. Drawing on the victimology textbooks by V. Holina, B. Holovkin and N. Teslyk, the legal psychology textbook by V. Shepitko and V. Konovalova, the Criminal Procedure Code of Ukraine and the Code of Ethics of the Psychologist, the paper shows that these methods make it possible to study the individual psychological characteristics that contributed to the victim's victimity, assess the victim's emotional state, detect signs of secondary victimisation and prepare materials for a forensic psychological examination. Three groups of limitations are described separately: procedural (a psychological conclusion cannot replace the legal qualification of the act or establish guilt), ethical (the principle of doing no harm, especially with regard to vulnerable victims) and methodological (the insufficient validity of some standardised tests for using their results as evidence). The author concludes that developing clear algorithms for combining psychological methods with the procedural requirements of the Criminal Procedure Code of Ukraine is a promising direction for further research.

Keywords: victim psychology, victimology, victimity, victim, criminal proceedings, psychodiagnostics, psychologist's ethics, secondary victimisation.

References

1. Viktymolohiia [Victimology] : navch. posib. / V. V. Holina, B. M. Holovkin, M. Yu. Valuiska ta in. ; za red. V. V. Holiny i B. M. Holovkina. Kharkiv : Pravo, 2017. 308 p. URL: http://criminology.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/09/posib_viktimologiya-2017_finaln.pdf (data zvernennia: 02.09.2026). [in Ukrainian].

2. Teslyk N. M. Viktymolohiia [Victimology] : navch. posib. Sumy : Sumskyi derzhavnyi universytet, 2021. 71 p. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/85998 (data zvernennia: 02.09.2026). [in Ukrainian].

3. Shepitko V. Yu., Konovalova V. O. Yurydychna psykholohiia [Legal psychology] : pidruchnyk. 4-te vyd., pererob. i dopov. Kharkiv : Pravo, 2025. 280 p. [in Ukrainian].

4. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine] : Kodeks Ukrainy vid 13.04.2012 № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (data zvernennia: 02.09.2026). [in Ukrainian].

5. Etychnyi kodeks psykholoha [Code of Ethics of the Psychologist] : ukhvaleno na I Ustanovchomu zizdi Tovarystva psykholohiv Ukrainy 20.12.1990, m. Kyiv. URL: https://upsihologa.com.ua/article/etychnyi_kodeks_psyhologa/ (data zvernennia: 02.09.2026). [in Ukrainian].

Бібліографічний опис (ДСТУ 8302:2015): Соколовська С. А. Психологічні методи дослідження потерпілого: можливості та процесуально-етичні межі застосування. Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці. 2026. Т. 11, № 3 (63). С. 63–66. DOI: https://doi.org/10.53672/ej.6.2026.02.04.